

ACC. N:R M. 14789:1-23.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Påns. Mårtensson, Brantvik*  
Härad: *Färrestad* Berättare: " " "  
Socken: *Ö. Köbbehöv* Berättarens yrke: *f. d. lantbrukare*  
Uppteckningsår: *1959* Född år *1877* i *Ö. Köbbehöv*

*När den nya tiden kom till bygden. s. 1-23.*

*LUF 73*

När den nya tiden kom till bygden.

ACC. N:R M. 14789:1.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Lug 73.  
7.

Det kan väl sägas att ny tid kom till bygden i och med enskiftes genomförande, det andra årtiondet från adertonhundratalet. Sedan kan man tala om en ny tid 70-80 år senare, då industrin började taga fart och maskintekniken började för landbruket. Från Gustav Wasas tid, eller ännu tagre längre tillbaka och fram i början av adertonhundratalet sköfles väl landbruket på samma sätt och med <sup>samma</sup> slags redskap.

1) Råg odlades i en tredjedel av den odlade jorden, korn och havre i en tredjedel och en tredjedel låg i fröda. Alla redskapen voro av trä och i flesta fall tillverkade av ägaren. Som dragare på landbruket använde man lika mycket oxar som hästar. Oxar användes på somliga landbruk ända in på 1880-talet. Före enskiftet bodde folket i byarna. Det blev en oerhörd förändring i människornas liv när många, mot sin vilja

nödgades ~~att~~ ~~med~~ sin vitja flytta ut och bygga i utmarkerna. Den första bebyggelsen uppfördes med korsvirke och klinsväggar. Gårdarna med fyra sammanbyggda längor, med fyrkantig gårdplan emellan. Runt de samma planterades pil, fräs, askar och någon aln och i trädgården en och annan vildapel, buxboms- och lavendelhäskar, syrenbuskar och även plommonträd. Före enskiftet var det lergolv i dagligstugan och dels gråstens- och dels kalkstensflisar som golv i kök och skosten. Dagligstugan var det enda rum i vilket det eldades. Uppvärmningen skedde i en järnugn och eldningen skedde från skorstenen. Eldbranden bestod till största delen av torv, som på försommaren lagits upp i någon moss. Ville man ha någon omvärling i den dagliga kosten eldades med ved i järnugnen. (i dagligt tal kall kackelonen) Frökärgängen sattes in

ett flersarmat spelt och på detta lades salt ut.  
blötad sill, eller ål. Detta var en mycket omtyckt  
rätt och äts till potatis. Den dagliga kosten var  
kaffe, utan bröd, en timma efter uppstigningen,  
som fjänsefolket skulle börja med kl. fem  
under vintern, tidigare under sommarhalvåret.  
Det första pigan, eller om det fanns vuxna döttrar  
i huset, då hade att göra, var att ränsa "kackelo-  
nen" från aska, försätta in brände, tända på  
och så koka kaffet, som dracks gemensamt av  
fjänsefolket och husbondefolket. I en del hem  
drack husbondefolket sitt kaffe något senare.  
Efter kaffet skulle pigan gå i stallet och utfö-  
ra mjölkningen, medan drängen eller drängar-  
na fortsatte med fodring av djuren, utgödsling  
och rykt. Under vinterhalvåret skulle grödan tröskas.  
Detta utfördes av två man med slaga, allmänt  
ända in på slutet av 1870-talet. Haregårdar hade

då börjat med ångtröskor. På vanliga bondgårdar tröskades grödan av lste dräng och gårdens husman. Minste dräng, om sådan fanns, skötte om djuren. Var det en mindre gård med bara en dräng, skötte husbonden själv djuren. Tröskmännen började sitt arbete vanligen kl. 3 och skulle ha ottemå kl. 4. Ottemåden bestod vanligen av kokt kött och bröd, eller av smör och bröd med ost. Efter senare intaget kaffe, äts frukost vid 7 tiden. Frukosten bestod vanligen av salt sill, potatis och bröd<sup>x</sup> och mjölk. Mjölken togs med hornskedar (sövs kallades det) från en större lerskål, gemensamt. Middag äts kl. 12 och bestod vanligen av potatissoppa med i kokt salt fläsk, eller ärtsoppa med fläsk. Men även mjölvälling och kokt fisk förekom som omvälling<sup>xx</sup>. Triktigt kalla vinfredagar serverades kokt svagdricka med lite tillsats av socker och mjölk. Vid 15 tiden drackes kaffe utan tillsugg.

4)

x vanligen också flott<sup>xx</sup> Ofta var det endast bröd, mjölk och fläsk till middag

När kvällsskymningen börjat falla, eller vid <sup>17</sup> tiden  
äts "mörkesmad", som också bestod av bröd och kött  
eller smör och ost. Detta intogs i dagligstugan  
av tjänstefolket och husbonde folket sittande på  
stolar eller långbänkar. Tröskekarlarne åt sin  
mat ute i logan. Man satt så i "mörke" till kl. 18.  
Under tiden berättades spökhistorier, eller om vad  
nyheter, som hänt under dagen, som någon kring-  
vandrande liggargubbe, eller liggaregumma berät-  
tat. Dagligtidning fanns inte. Vid halv-18 tiden slutade  
tröskemännens arbetet för dagen, varefter kvällsmat  
äts. Kvällsmaten bestod vanligen av kött, bröd, pota-  
tisgröt, korngrönsgröt, eller mjölgröt. Sedan pigan  
tagit av bordet och diskat, skulle hon gå i stal-  
let och mjölka korna och drängen ge hästarna  
mattfoder och lägga haspen på porten. Sedan  
kunde han gå och lägga sig om han så ville. Pigan  
skulle, jämte husmor fortsätta arbetet med kard-

ning av ull. Spinnna den kard<sup>da</sup>ullen gjorde hus-  
mor själv. Hrumror skulle slickas. Även kunde  
också vara igång. På så sätt fortsattes vanligen  
arbetet till kl. <sup>22</sup>12 om vinterkvällarna. För det ett  
mera religiöst hem, brukade hufvudern läsa  
något kap. ur bibeln eller någon andaktsbok.  
För familjemedlemmarna sångbegärade, sjöngs  
det någon sång. Först efter kl. <sup>22</sup>12 gingo kvinnfolken  
till vila. Märteusafton firades inte i allmänhet som  
någon högtidlighet. Men i början av nov. började  
man göda skarpt på något äldre svin, som skulle  
slaktas till jul och skulle detta svin slaktas, då  
väga minst 200 kg. Vid märteusafton skulle sän-  
das till kvarnen 80 kg. råg, som skulle stälsiktas,  
ungefär lika mycket råg till florsikt och lika  
mycket vete till sikle. Ungefär 5 kg. råg sändes med  
att malas till "pöregryn". Vid julslakten skulle  
svinets urinblåsa tillvaratagas, om det fanns

upprävande pojkar i hemmet. Dessa hade sedan  
blåsan som leksak till Stjärnsålfon, så den slogs  
sönder. Smällen, som uppstod skulle skjuta ut  
det gamla året. Urinblåsan beredd på så sätt,  
att sedan man lömt dess innehåll, lades den på  
mågon flat sten, och gnedts fram och tillbaka med  
en tegelsten för att den skulle kunna fänjas ut  
så mycket som möjligt. Sedan den så blästs  
upp till största möjliga omfång, förskades den  
över "kackelonen" därefter lades en handfull ärtor  
i densamma. Genom att sedan skaka "blåsan"  
kraftigt, uppstod ett konstigt skramlande  
 ljud. Det kunde också förekomma, att om går-  
dens hynda hade frägnat besök av någon han-  
hund, att man infångade denne och band blå-  
san hårt om svansen varefter han släpptes. Det  
skramlande ljud som uppstod när hunden  
7) tog till flykten, skrämden hunden att öka farten



till det yppersta. Kom han från äventyret med livet,  
närmade han sig inte den gården oftare.

Julafton skulle Fröskemannen, och i många fall hans  
familj, bjudas till gården där han hade sitt frösk-  
arbete. Julmaten bestod av smör, br sikklebröd,  
hemmagjord ost, kokt färskött, hemma lagad  
korv, kokta grisfötter, dessa ansågos som en  
delikatess, då sådana äts endast julafton. Så  
bjöds luffisk med potatis och senap och sist  
risgrynsgröt. Belysningen utgjordes i daglig-  
skugan av en fotogenlampa och i kök av i tal  
största ljus, som kallades prätor. Sedan man  
suttit en stund och pustat ut efter den an-  
strängande måltiden följade man med lekar,  
såsom att gissa nötter. En lek som väckte  
munterhet, kallades: "Fko blackan" och tillgick  
så att man lade en togo hötjuga med ändar-  
na på vars en stol. Skitt på skaffet placerade

sig någon av karlarna, med sin<sup>er</sup> lagda i kors  
över skottet och med en sföddig kapp i ena  
händen. Det gälde så att föra kappen över från  
ena sidan till den andra lika många gånger  
som det finns söm i skorna på en kringsskodd  
häst, alltså 32 gånger. Lyckades karlen härmed,  
utan att falla av fjugan, hade han skott Blac-  
kan färdig, vilket ansågs vara mycket duk-  
ligt. Kungen husbonde gav sina hästar ett  
extra mål havre julafton. På den tiden före-  
kom julklappar endast i undantagsfall. Vid elva-  
tiden var julaftonfirandet slut, varpå man gick  
till vila för att kunna stiga tidigt upp och gå  
i gulottan. Under hela julhelgen åt endast sikke-  
bröd. Under helgen dracks det eftermiddagskaffe  
också, men utan bröd. På småningarna över-  
gick man till kaffedrickning två gånger om  
dagen året runt. Efter julhelgen övergick

man till den vanliga grova vardagskost. Men i många hem gömde husmor undan något eller några julbröd som man sedan bjöd på vid något särskilt tillfälle. På den tiden rådde mycket armoa blän grovarbetande folk. Äldre sådana som voro utarbetade, eller som ledt av ohälsa och fattiga änkor med barn, gingo veckan före jul omkring i gårdarna och liggde julmat. Lamma var förhållandet till påsk.

Det var ont om pengar även blän bondefolket på den tiden. Lervassstandaren uppehölls med vad som producerades på den egna gården även vad kläder beträffade. På en 50 Eldgård hölls 4 à 5 moderfår. I lyckliga fall kunde dessa nedkomma med tvillinglamm årligen.

Ullten Moderjuren klipptes två gånger om året. Lammen en gång. All ull användes på gården.

10) I drängarnas lön ingick vanligen ett par skålpund

ull, som av dom skulle användas till strump-  
 x för. Pigan på gården hade vanligen en konfant  
 lön mellan 20 å 35 kr. och en värkens klämning av  
 lugg som vävts på gården. Den övriga ullen använ-  
 des till kläder och strumpor till familjemedlemmar-  
 na, det var endast obetydligheter som såldes. Ett å  
 två lamm slaktades och köttet saltades ned för  
 att användas i hushållet under <sup>xx</sup> året. På en del lant-  
 bruk producerades inte stort mera mjölk än vad som  
 gick åt till hushållet, sedan ost och smör tillverkats  
 därav, också för hushållet. Vid högtider, såldes något  
 mjölk och smör till skepparehem i något kulläge.  
 Även såldes något nötkreatur och en 4 å fem svin  
 om 100 kg. under året. Den största inkomsten togs  
 genom att sälja säd. På många lantbruk tillgick  
 det så ända in på 1890-talet. Som ersättning för frös-  
 kearbetet hade fröskemannen "pungaskeppa" = en  
 kopp säd för fröskada 36 koppor = en lonna, vikt så där 115 kg.  
 x Lönen i konfanter kunde variera mellan 75 å 100 kr. beroende på duglighet.

11)

xx de värsta lamm en såldes

Så hade fröckemannen, som det kallades "mögestic-  
ke" på gården,  $\frac{1}{6}$  tld. som han själv producerade  
gödsel till genom att hålla gris och höns. På detta  
 $\frac{1}{6}$  tld. sådde han så råg och i ett  $\frac{1}{6}$  tld. hade han  
korn. För dessa naturaförmåner skulle han och  
hans gumma arbeta vid gården så länge hösten  
prägick. För övriga arbeten han utförde vid går-  
den under året såsom hjälp vid gödselkörning dik-  
ningsarbete, stenbrytning m. m. hade han daglön  
och föda. Daglönen var vid mitten av 18 hundara-  
talet 35 öre om dagen för att i början av 19 hundara-  
talet ha gått upp till 2 kr. om dagen. Det var ont  
om frångar bland folk på den tiden. På en god gård,  
50 tld. kunde bruttoinkomsten utgöra omkring  
1500 kr. Kommunala angelägenheter i landskommuner  
sköttes på den tiden helt av landbrukarna, så  
hantverkare och arbetare hade försåm inkom-  
ster för att ha rösträtt vid stämmor.

Under den här omnämnda Liden, började det egentliga arbetet vid jordbruket kl. 7 och pågick till kl. 16 under vinterhalvåret, med en halv timmes uppehåll för middag. Under vårbruket skulle arängen börja fodra hästarna kl. 4. Middagsrast hölls två timmar för att hästarna skulle hinna äta vad de behövde. Kl. 16 fick körkarlen medaftansmat, som bestod av en flotten<sup>eller</sup> smörmad och någon gång pannkaka med stekt fläsk. Samtidigt fingo hästarna ett foder ur medhavda formister. Varje skiffe på egendomen, som skulle besås, skulle köras upp först med åderredskap. Detta tog tid, så en man med ett par hästar ej kunde köra upp sfort mer än 1 tld. om dagen. Vid höst så säden högs med liar, började arbetet kl. halv 5. Likaså när säden skulle köras hem om ej dag fallit under maffeu. Då sista höstaset kördes hem, skulle det ske under rungande hurrarop. X Arbetet pågick till solnedgången.

§ Sedan sista lasset kommit in, hölls höstgillet. Till höstgillet bjöds alla som arbetat med vid höstarbetet minst 3 dagar. Gillet pågick till in på småtimmarna och glädjen stod vanligen högt i tak. För många<sup>en</sup> arbetare var detta den enda dag på året då han fick äta kalasmat. Det brukades på den tiden, att arbetarfamiljer satte potatis hos lantbrukare och gjorde dagsverke härför vid höst eller fröske. För en skeppa<sup>sa</sup> potatis (sättpotatisen skulle arbetaren själv skaffa) skulle det göras 3 mansdagsverke eller 4 kvinnodagsverke.

Umgångessederna voro mycket enkla men frivsamma. Kom en släkting eller någon bekanting på tillfälligt besök bjöds vanligen på kaffe med ett slags bröd till som var hemmabakat. Var det i ett hem där sprit brukades kunde det bli kaffegök, om det var ett manligt besök.

Den nya tiden.

ACC. N:R M. 14789:15.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

15

Men i sådant hem kunde det också hända, att feakeringen blev en "matörstabelsk." Gällde det större familjefester, såsom bröllop, eller begravningar, kunde högtidligheten, där det gälde bondehem, pågå i två dagar om det var begravning. I två a tre dagar om det gälde bröllop.

Gällde det bröllop, började man några månader innan att göda ett nötkreatur, ett svin och ett får. Det bryggades öl och bakades. Gillsmaten bestod nästan helt av hemmaproducerade produkter, utom vinet. Vigslar försiggings vanligen i kyrkan. Bröllopsföljet åkte dit med hästskjutsar, förtädda av spelmannen som många gånger satte till häst och spela.

Vid sådana högtidligheter, hedrades brudparet med mycket skjutande. Vid bröllopsmiddagen var det endast prästen som höll tal till brudparet.

15)



Den nya tiden.

ACC. N:R M. 14789:16.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

16

16) Vid begravningar samlades gästerna i den av-  
lidnes hem där det först bjöds på kaffe och vin.  
Till vinet bjöds konfekt, klädd med svart flor-  
papper på vilket det stod tankeväckande ord  
om döden. Den avlidne vilade i svart kista, kring  
vilken var påsat en pressad, försilvrad, pappers-  
list och som stämde till djupt allvar. Sedan gäs-  
terna tagit en sista till på den döde, som låg  
med ohöljt ansikte, hölls liktal av församling-  
ens skollärare, eller någon annan därtill lämp-  
lig person. Sedan så också en psalm sjungits,  
lades en duk över den avlidnes ansikte och på-  
sattes locket kistan. Under likfärden till kyr-  
kan kördes i sakta skritt. Vid framkomsten till  
kyrkan bars den döde till graven av närmaste  
anhöriga. Bar den avlidne en större människa bars  
han av sex anförare. Framför liktaget <sup>in på kyrkogården</sup> försam-  
lingens kantor, eller någon annan lämplig person

och sjöng en psalm. Prestaver förekommo inte. Kistan med den avlidne medsattes i graven där så jordfästning förrättades. Då jordfästningen var över voro kyrkuskarna tillstädes, eller andra lejda personer, för att skotta igen graven. De första skovelarna mull, gavs ett hemskt ekande ljud mot kistan och detta var nog den mest gripande stunden under hela sorgeliden. Det var brukligt vid bröllop och begravningar att gästerna hade "förning" med sig såsom smör, vetebröd, ost, hemmabakat sockerkaka, hemmabyggt öl, eller en flaska vin. Efter gillets slut skulle gästerna ha med sig hem något av förningen. Barndop, födelsedagsfester och julkalas pågingo i regel endast en dag. Gravvårdarna vid enskiftetiden, utgjordes allmänt av liggande kalkstenshällar, med den avlidnes namn och hemort inhuggna och någon bibelvers. I många fall också en reliefbild

Den nya tiden.

ACC. N:R M. 14789:18.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

18

Något umgänge mellan stadsbor och bönder  
förekom inte utan i rena undantagsfall. Det  
förekom därför inte heller att stadens köpmän  
lade bort tillarna med kunder från landet.

Församlingens präst, klockare och skolmästare,  
umgingos endast med de bäst ansedda lantbru-  
karna. På kommunalstämmor och på kalas kun-  
de det hända, att meningarna gingo så i sär,  
att mannarna logo varandra i kragen. Något  
åtal inför rätta förekom inte. Utan den förför-  
delade sökte få skadan igen vid lämpligt  
tillfälle. En dyster tidsbild på den tiden var fattig-  
vården. En dystert fattighus fanns i somliga byar,  
där gamla utarbetade människor kunde få flytta  
in, om de i övrigt kunde försörja sig med tiggeri.  
De som voro försvaga att bidra till sitt uppehälle, utbe-  
fordrades till den lägstbjudande, som i många fall  
var fattigarbetare. Det blev då såligt både med mat och  
värme

18)

En än nyare tid.

ACC. N:R M.14789:19.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

19

På 1860 talet kommo de första fjädersvagnarna i bruk hos lantbrukarna. Detta gav anledning till en mågot finare livsföring. I början på 1870 talet startades de första folkskolor- och Lantmannaskolorna och därmed började en nyare tid. Nyare seder och bruk började göra sig gällande. Lantbrukaresöner som bevistat dessa skolor hade fått lära sig färdigheter och en bättre kreaturskötsel. Mejerier startades och det blev en bättre och mera lönande mjölkproduktion och bättre gödselproduktion, som kom jordbruket tillgodo. Men allting har sina avviksidor. Tertiälet av dessa första högstskoleutbildade lantbrukare blevo högmodiga. Tyckte sig vara bättre än de som ej fått högstskoleutbildning och ville gärna uppträda som herremän, med påföljd, att deras ekonomi undergräfvades och slutade illa. Men upplysningen spred sig, det började bli en annan tid för lantbruket och allting annat.

19/

En än nyare tid.

ACC. N:R M. 14789:20.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

20

Modernare jordbruksredskap av järn anskaffades. Nyare och bättre sädesorter började användas. Likaså började man bilda tjuvföreningar, hingstföreningar och kontrollföreningar. Bättre avelsdjur föddes upp. Samtidigt började industrin att bygga ut och draa arbetsfolk till sig från landet. Det gjorde att jordbruket behövde maskiner, som kunde ersätta den mänskliga arbetskraften och så kommo på 1890 talet skördemaskiner, motorfräskor och nu senare ~~sko~~ traktorer och skördeträskor. Cyklar började komma i bruk vid samma tid för att något senare efterträdas av motorcyklar och bilar, som nu äro nästan var mans egendom.

Föreläsningsföreningar började bildas vid detta sekels början. Vanligen var det skolläraren i församlingen som tog initiativet därtill.

20/

Den nya tiden.

ACC. N:R M. 14789:21.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

21

För 75 år sedan minns jag att posten mellan Tim-  
rishamn och Borby, en sträcka på omkring 15 km.  
fördes med hästskjuts med inlämningsställe i  
Lyarna, Timris, Gislöv och O. Thoby. Kommen till  
inlämningsställen, blåste postföraren i sitt sig-  
nalhorn och då skulle någon komma ut och ta  
emot posten. Postföring med häst på gick till för  
närmare 50 år sedan. Postrouten lades då om till  
Timrishamn - Gislöv - Skillinge, en sträcka på 10 km.  
Postbudet blev så gäende. Sedan en del år, kör nu  
postföraren bil. Biltrafiken gjorde att gästgiver-  
ierna indrogs. Det blev närmare mellan de stör-  
re samhällena och de resande föredrogs att åka  
och övernatta där. Järnvägen mellan Timrishamn  
och Tomelilla togs i bruk omkring 1880. Det har berätt-  
ats att en person från Gislöv som en dag skulle gå  
till Timrishamn, gick till järrestad och åkte så med  
Läget därifrån till Timrishamn. Det var strax järnvägen  
kommit i gång.

21)

VGV.

Kalaskalassen följa knappast gamla traditioner. I gammaltid började kalassen vid middagstid och slutade före midnatt, och det bjöds middag och kvällsmat. Nu börja kalassen på kvällen och pågå in på småtimmarna. Det bjüdes på supé vid nittontiden. Kalaset avslutas med kaffe och smörgåsar. Nu mera förlägger folk sina fester till något föreningshus eller någon restaurang. Anledning härtil är väl i första hand att hembiträde förekommer inte nu i hemmen och tillfällig hjälp går inte att få måsomhelst. Husbondfolk med tjänare förekommer inte sedan tjugo år tillbaka. Umgänge mellan bönder och hantverkare vid kalassillfällen är nu allmänt. Tidningar, såsom varannandagsblad, började man allmänt hålla i bondehemmen för 65-70 år tillbaka. Numera hållas en i två dagliga tidningar. Första tidningen ute på österlen var Limnäs-  
hamnsbladet.

Limnäs-  
hamns-

På 1890-talet var det rätt vanligt att skollärare  
tog hem böcker från något bokförlag och auk-  
tionerade ut dem. Senare har ju uppstått böcker-  
bibliotek i byarna. Någon gemensam sång att  
sala om förekom inte utan vid religiösa samman-  
komster. För omkring 100 år tillbaka, bröjde man  
med foto album. Skrivna visböcker förekom endast  
bland fjänsefolk. Poesialbum blev modernt för 50 år  
tillbaka. Att kunna i sällskap berätta roliga hi-  
storier och vitsar, blir alltid uppskattat. Specialis-  
ter på sådant äro vanligen unga bokhållare och  
hantverksmän. Tron på övernaturliga väsen  
har inte den utbredningen nu som för 75 år tillba-  
ka. Bristandet av högre skolor är nu allmänt  
bland lantbrukareungdom. Bristandet av kyrkliga  
guästjänster har avtagit mycket. Frikyrkörer  
med väckelser har gått framåt.